

**TA'LIM TIZIMIDA O'QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO'NALTIRISH
HAMDA KASBIY SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK USULLARI**

Nasriddinov Rustamjon A'zamkulovich

Sirdaryo viloyati Boyovut tumani 50-maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada ta'lim tizimida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va kasbiy shakllantirishning psixologik asoslari yoritilgan. O'quvchilarning kasbiy qiziqishlari, qobiliyatlari va moyilliklarini aniqlash, ularda ongli kasb tanlash ko'nikmalarini rivojlantirish hamda kasbiy o'zlikni shakllantirishga qaratilgan psixologik usullar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: kasb-hunarga yo'naltirish, kasbiy shakllanish, kasbiy o'zlik, o'quvchi, qobiliyat, qiziqish, motivatsiya, psixologik diagnostika, kasbiy maslahat, kasb tanlash.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri o'quvchilarni kelajak kasbiy faoliyatiga tayyorlash va ularda ongli kasb tanlash ko'nikmalarini shakllantirishdan iboratdir. Kasb tanlash inson hayotidagi eng mas'uliyatli qarorlardan biri bo'lib, uning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi shaxsning qiziqishlari, qobiliyatlari, ehtiyojlari va imkoniyatlarini to'g'ri baholash bilan chambarchas bog'liqdir. Shu sababli ta'lim muassasalarida kasb-hunarga yo'naltirish ishlari psixologik jihatdan puxta tashkil etilishi zarur.

Kasb-hunarga yo'naltirish jarayonining asosiy maqsadi o'quvchilarning individual xususiyatlarini aniqlash va ularni o'z imkoniyatlariga mos kasb tanlashga tayyorlashdan iboratdir. Bu jarayonda o'quvchilarning qiziqishlari, qobiliyatlari, xarakter xususiyatlari va kasbiy moyilliklari o'rganiladi. O'z imkoniyatlarini anglagan o'quvchi kasb tanlashda kamroq xatoga yo'l qo'yadi va kelajak faoliyatidan qoniqish hosil qiladi. Kasbiy shakllanishning psixologik asoslaridan biri motivatsiya hisoblanadi. Kasbga bo'lgan qiziqish va ichki ehtiyoj o'quvchining kasbiy rivojlanishiga kuchli turtki beradi. Shuning uchun ta'lim jarayonida o'quvchilarning kasblarga nisbatan ijobiy munosabatini shakllantirish va ularni faol izlanishga undash muhimdir.

Psixologik diagnostika kasb-hunarga yo'naltirishning samarali usullaridan biridir. Turli testlar, so'rovnomalar, kuzatish va suhbat metodlari orqali o'quvchilarning qobiliyatlari, temperament xususiyatlari va kasbiy qiziqishlari aniqlanadi. Olingan natijalar asosida individual tavsiyalar ishlab chiqiladi va o'quvchilarga mos kasbiy yo'nalishlar tavsiya etiladi.

Kasbiy maslahat berish ham muhim psixologik usullardan biri hisoblanadi. Individual va guruhli maslahatlar davomida o'quvchilarga turli kasblarning mazmuni, mehnat bozori talablari va kasbiy rivojlanish istiqbollari haqida ma'lumotlar beriladi. Bu esa ularda kasb tanlashga nisbatan mas'uliyat hissini kuchaytiradi.

Kasblar olami bilan amaliy tanishtirish usuli ham samarali natija beradi. Turli korxonalar va tashkilotlarga ekskursiyalar uyushtirish, mutaxassislar bilan uchrashuvlar o'tkazish, kasb egalari faoliyatini kuzatish o'quvchilarda real kasbiy tasavvurlarni shakllantiradi. Bu usul yoshlarning qiziqishlarini yanada aniqlashtirishga yordam beradi. Kasbiy shakllanishda oila muhim o'rin tutadi. Ota-onalarning farzand qiziqishlariga hurmat bilan yondashishi, ularni qo'llab-quvvatlashi va mustaqil qaror qabul qilishiga imkon yaratishi kasb tanlash jarayonining muvaffaqiyatli kechishiga xizmat qiladi. Kasb tanlashda majburlash yoki bosim o'tkazish esa salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Maktab psixologi o'quvchilarning kasbiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda muhim vazifalarni bajaradi. Psixologik treninglar, kasbiy yo'naltirish dasturlari va rivojlantiruvchi mashg'ulotlar orqali o'quvchilarda o'zini anglash, maqsad qo'yish va kasbiy rejalashtirish ko'nikmalari shakllantiriladi.

Bugungi kunda texnologiyalar va mehnat bozoridagi o'zgarishlar yangi kasblarning paydo bo'lishiga sabab bo'lmoqda. Shu bois o'quvchilarda moslashuvchanlik, tanqidiy fikrlash, kommunikativ kompetensiyalar va uzluksiz o'rganishga bo'lgan ehtiyojni rivojlantirish ham kasbiy shakllanishning muhim yo'nalishlaridan biridir.

Ta'lim tizimini modernizatsiya qilishning ustuvor vazifalaridan biri shaxsning intellektual salohiyati, ma'naviy dunyosi va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishdan iboratdir. Zamonaviy jamiyatda bilimlarni egallash bilan bir qatorda, ularni amaliyotda qo'llay olish, mustaqil qaror qabul qilish va o'z ustida ishlash ko'nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli ta'lim jarayonida mustaqil ta'limni qo'llab-quvvatlash va o'quvchilarning shaxsiy faolligini oshirish dolzarb masala hisoblanadi. Pedagogning kasbiy mahorati va kompetentligini rivojlantirish ham ta'lim sifatini oshirishning asosiy omillaridan biridir. Kasbiy kompetentlik o'qituvchining nazariy bilimlari, amaliy ko'nikmalari va pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish qobiliyatining uyg'unlashgan ko'rinishi bo'lib, uning professional tayyorgarlik darajasini ifodalaydi.

Bugungi kunda bozor iqtisodiyoti sharoitida har bir insonning muvaffaqiyatli hayot kechirishi ko'p jihatdan kasbni to'g'ri tanlashiga bog'liq. Kasb tanlash jarayonida o'quvchilar kasblarning mazmuni, mehnat sharoitlari, jamiyatdagi o'rni va mehnat bozoridagi talablarni chuqur bilishlari zarur. Shuningdek, ular o'z qiziqishlari, qobiliyatlari, xarakter xususiyatlari, sog'lig'i va individual imkoniyatlarini to'g'ri baholashni o'rganishlari kerak. Kasb tanlashda shaxsiy imkoniyatlar bilan kasb

talablari o'rtasidagi moslikni aniqlash kelgusida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishning muhim omili hisoblanadi.

Kasb inson hayotidagi eng mas'uliyatli tanlovlardan biridir. To'g'ri tanlangan kasb shaxsga o'z qobiliyatlarini namoyon etish, mehnatdan qoniqish olish va jamiyat rivojiga munosib hissa qo'shish imkonini beradi. O'z kasbini sevgan inson mehnatga ijodiy yondashadi, tashabbuskorlik ko'rsatadi va yuqori natijalarga erishadi. Shu sababli yoshlarni kasb tanlashga tayyorlashda ularning qiziqishlari, ehtiyojlari va imkoniyatlarini hisobga olish muhimdir.

Kasbga yo'naltirish – bu shaxsning individual xususiyatlari hamda mehnat bozori ehtiyojlarini hisobga olgan holda uning kasbiy faoliyatini ongli ravishda tanlashiga ko'maklashuvchi ilmiy asoslangan tizimdir. Ushbu tizim shaxsning kasbiy qiziqishlari bilan jamiyat ehtiyojlari o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga xizmat qiladi. Kasbga yo'naltirish jarayoni ijtimoiy-iqtisodiy, psixologik-pedagogik hamda tibbiy-fiziologik jihatlarni o'z ichiga oladi. U insonning mehnat salohiyatini rivojlantirish, kasbiy faolligini oshirish va bandlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Kasbga yo'naltirish tizimi bir necha tarkibiy qismlardan iborat. Ularga kasbiy axborot berish, kasbiy maslahat, kasbiy tanlov va saralash hamda kasbiy moslashuv kiradi. Kasbiy axborot orqali o'quvchilar turli kasblar, ularning istiqbollari va egallash yo'llari haqida ma'lumotga ega bo'ladilar. Kasbiy maslahat esa mutaxassis tomonidan shaxsning qiziqishi, qobiliyati va sog'lig'i hisobga olingan holda beriladi. Kasbiy tanlov va saralash jarayonida shaxsning ma'lum faoliyat turiga mosligi aniqlanadi. Kasbiy moslashuv esa tanlangan kasb muhitiga muvaffaqiyatli moslashishga yordam beradi.

O'quvchilar kasblarni tahlil qilish, o'z imkoniyatlarini baholash, kasb talablari bilan shaxsiy xususiyatlarini taqqoslash va kelajakdagi kasbiy rejalarini tuzish ko'nikmalariga ega bo'lishlari lozim. Bu ularga ongli ravishda kasb tanlash va kelgusida muvaffaqiyatli faoliyat yuritish imkonini beradi.

Kasb-hunarga yo'naltirish ishlari uzluksiz va bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Maktabgacha yosh davrida bolalarda mehnatga ijobiy munosabat shakllantiriladi. Boshlang'ich sinflarda mehnatning inson hayotidagi ahamiyati tushuntiriladi va turli kasblarga qiziqish uyg'otiladi. O'rta sinflarda o'quvchilarning qobiliyatlari va qiziqishlari aniqlanib, kasbiy yo'nalganlik rivojlantiriladi. Yuqori sinflarda esa kasbiy o'zlikni anglash, kelajak kasbini ongli ravishda tanlash va hayotiy rejalarini belgilashga alohida e'tibor qaratiladi.

Yoshlarni kasb tanlashga tayyorlash ta'lim-tarbiya jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Bu jarayon o'quvchilarning ma'naviy, intellektual, mehnat, estetik va jismoniy rivojlanishi bilan chambarchas bog'liqdir. Zamonaviy ta'limning asosiy vazifalaridan biri ham mustaqil fikrlaydigan, o'z imkoniyatlarini to'g'ri baholay oladigan va mehnat bozorida munosib o'rin egallashga qodir yoshlarni tarbiyalashdan

iboratdir. Mustaqil fikrlash ko‘nikmasi rivojlangan yoshlar kelajakda jamiyat taraqqiyotining faol ishtirokchisiga aylanadilar.

XULOSA

Ta’lim tizimida o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va kasbiy shakllantirish ularning kelajakdagi muvaffaqiyatli hayot faoliyatini belgilovchi muhim omillardan biridir. Psixologik diagnostika, kasbiy maslahat, amaliy tanishtirish va rivojlantiruvchi treninglar orqali o‘quvchilarning kasbiy salohiyatini aniqlash hamda rivojlantirish mumkin. Oila, maktab va psixolog hamkorligida tashkil etilgan kasbga yo‘naltirish ishlari yoshlarning ongli va to‘g‘ri kasb tanlashiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. G‘oziyev E.G‘. Kasb psixologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
2. Karimova V.M. Psixologiya. – Toshkent, 2019.
3. Davletshin M.G. Pedagogik psixologiya. – Toshkent, 2020.
4. Nishonova Z.T. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent, 2019.
5. Shoumarov G‘.B. Psixologik maslahat asoslari. – Toshkent, 2018.
6. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
7. Klimov E.A. Psixologiya professionalnogo samoopredeleniya. – Moskva, 2004.